

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 45 (1959)

Artikel: Pertgei ch' ils Romontschs rian or l' in l' auter
Autor: Widmer, Ambros
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882037>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Pertgei ch' ils Romontschs rian or l' in l' auter

da dr. P. Ambros Widmer, Mustér

Igl ei negin dubi che la satira e l'ironia ein ina noda caratteristica dil pievel romontsch. Ei dess pils psychologs romontschs — quels mauncan buc — in interessant studi d'encurir las raschuns e ragischs de quellas atgnadads psicologicas. Forsa vegnessen ei alla conclusiun, che la satira, las beffas e leffas, seigien la reacziun dell'olma encunter la stretgadat del las muntognas e dellas relaziuns de viver, forsà anflassen ei auters substrats psicologics della «subcunscienza» communabla. Interessants e pli palpabels fuss in studi litterar sur della ironia romontscha, naven della satira attaconta ell'Anatomia dil NAULI tochen alla satira mordenta ella poesia de Sur Cadieli. E silla part artistica, ei buca nies Zarli Carigiet in bien e genuin representant della satira romontscha?

Nus lein s'occupar en quellas lingias mo d'in pign sector della satira populara romontscha, nus lein tschintschar dals surnums d'in vitg a l' auter.

D'ina maniera zuppada u aviarta audan ins plaids ed expressiuns che characteriseschan ils avdents d'ina vischnaunca, mo igl ei zatgei sco in misteri entuorn quei scazi folcloristic: bia surnums vegnan mo detgs da bass, beinenqual offendess il vischin de l' autra vischnaunca, sch'el fuss presents, quels surnums ein sco undas che vegnan e svaneschan e savens san ins buca dir danunder ch'ei vegnan. Pli enonuschents ein ils surnums de contradas u entiras valladas. Gia il filolog Gartner scriva en sia Grammatica Romontscha, ch' il surnum pils Grischuns romontschs seigi «Pumpalusier» (p. XXII), ils Surmirans numnan ils Sursilvans «tschellovers» ed ils «Jauers» ein ils habitonts della Val Müstair. Era meins misterius e pli familiars ein ils surnums de singulas persunas u famiglias en in vitg, in fatg ch'ei era fetg derasaus ella Svizzeria interna.

Els surnums dellas vischnauncas less jeu distinguer duas gruppas, la grupp linguistica, q.v.d. il vitg vegn ris o pervia della pronunzia de certs plaid, diftongs u vocals, e la grupp nunlinguistica, nua che nus anflein num de tuttas sorts, bials ed auters. Secapescha che la pronunzia serva era per caracterisar entiras valladas, p. ex. quels de luén = Lumnezia. Mo ussa setenin nus inaga — per far fin alla liunga introducziun — vid la singula vischnaunca u il vitg e prendein igl emprem ils surnums linguistics.

Ils de Mustér vegnan enqualga numnai «ils cazers de Mustér», pertgei ch'ei pronunzian buca igl «l». Quels de Trun survegnan pervia de lur jau, paun etc. enstagl de jeu, peun il tetel «ils liaurs de Trun». Els ein glieud pli nobla cun lur r «grasseyé» e la sgomia ei lu: nus de Trrun. La pronunzia de Rabius vegn imitada ell'expressiun «ils de Rabeus». «Als de voitg» vala per Sumvitg cun lur i diftongaus. Ils de Glion crodan si e vegnan ris ora pervia de lur pronunzia dil tg, ch'ei dian alla maniera tudes-tscha ils de Duin crodan si als Lumnezians tras lur gé enstagl gie ed insumma saveva el bien temps vegl mintga buob dir danunder igl auter Romontsch vegni ed el fageva sunter il dialect de mintga vitg. Ils pli enconuschents victims de quellas beffas dialectalas ella Surselva ein senza dubi quels de «Broil cun pois sin moisa». Era ellas autras contradas romontschas. Forsa ei igl «ant» en lur pronunzia la raschun ch'ils habitonts de Tinizong tochen Salouf vegnan numnai dals auters Surmirans ils «gulangs».

Bia pli gronda ed enconuschenta ei la secunda grupp dils surnums dellas vischnauncas. Nus entrein cheu en in vast camp d'ironia populara, de humor, de mitologia e historia locala. Il pli savens san ins buca pli indicar la raschun exacta dil surnum. bia ei supposiziun e tradiziun, mo era semplamein il plascher de far vers e remas. Al scrutatur de quei sector de folclora orala se presentan dus fatgs. D'ina vart san ins strusch explorar entiramein quei camp. Miez zuppai, miez aviarts sgolan ils surnums sur ils tgaus dils habitonts de tala e tala vischnaunca, utschals che vegnan scatschai dal vitg sez, mo carmalai neutier dal vitg vischinont. Da l'otra vart fan il temps modern, la tecnica, la nivellaziun culla bassa, il traffic dils jasters, che quels surnums svaneschan plaunsiu. Ei resta denton ina dètga roscha per legrar il lectur. Expressivamein less jeu declarar cheu, che jeu

less offender negin e jeu supplicheschel per in tec toleranza e humor.

Da vegl enneu schevan ils Tuatschins a quels de Selva e Tschamutt ils tarlépers. Ins carteva che quei plaid munti la glied davos il crap, per latin TRANS LAPIDEM, mo ils linguists declaran oz, ch'ei setracti cheu mo d'ina formaziun che corrispunda al tudestg «Lappi» u «Tutsch». Per Selva han ins udiu las «servlas de Selva» e la rema per Tschamutt ei: quels de Tschamutt che peglian camutsch. «Las bueras de Rueras» vegn ad esser era plitost rema che verdad ual sco l'expressiun «ils tgamischutters de Camischulas». Igl ei clar ch'igl ei nau-schas buccas che tschontschan dils «tgaus gross de Tujetsch» u semplamein de «quels de leusi» per titular glied senza fuorma e creanza. La vischnaunca che ha de pitir il pli bia de quella vart ei la biala val de Medel. «In de Medel» ei in carstgaun de buna fei, buca il pli perdert. Lu audan ins era «ils snecs de Medel». Cura ch'il niev uestg auxiliar de Cuera ei vegnius elegius en tutta spertadad burgheis d'honor de Medel, han ins ris: Ils snecs de Medel ein stai pli sperts che quels de Tujetsch. Enta Medel sez dian ei che la dumengia ils gediis e farisès (Curaglia e Platta) mondien ensemen a messa. Ton de questa val sco era ded autras vischnauncas existan tontas remas: Quels de Fuorns che senodan en Pultauns, quels de Curaglia, ch'han entuorn culiez ina maglia, quels de Platta cun sin tgaun ina capiala sc'ina platta, quels ded Acla che dorman en ina scatla, quels de Curaglia che sevilan sco la curnaglia, quels de Mutschnengia che maglian butschegna. En general valan ils vitgs allontanai dal trafic sco ils «tups», secapescha senza tutta raschun.

Igl ei la medema tendenza psicologica, ella quala ils habitonts dil marcau fagevan beffas dil sedepurtar nungalant e mal-empudau dils purs e della glied della tiara. Aschia ston era ils de Laus dar vi lur bi vitg per in tal renum e jeu sun buca pauc surstaus de veser confirmau quei ella pressa, legend ils 10 de fenadur 1956 ella Romontscha: Tgi ei d'accord de far en perpeten il de Laus? (tud: wer möchte da ewig den Groben spielen). Il vitg sulegliv de Schlans sto era dar neu siu num per il giug humoristic dils surnums. In di «ils cotschens de Schlans» pertgei ch'ei detti leu bia glied cun cavels cotschens(?). Ils vischins che van a cumedia a Schlans rian lu o bugen «ils camartgois». Lu ein «ils de Schlans» il diu mitologic dil sien en

tut la Surselva. «Quels de Schlans vegnan» dian ins cura ch'ins senta sien. «Quels de Schlans ein dai a dies», cura ch'ins po strusch sedustar encunter la sien. Denteren en quei connex in pèr remas: Quels de Schlans che sezuppan davos ils Vorhangs, quellas de Camischolas che fan en terschollas, quels de Cavardiras che rietschan lavadiras, quels de Surrein ch' ein dai el Rein, quels de Rabius che siettan e maglian miurs, quels de Sumvitg che dorman el letg dil cauvitg, quels de Tuietsch che battegian il tgiet. Igl ei nuota de sesmarvegliar che Breil sto era star botta ed il Dicziunari Rumantsch Grischun relatescha, ch' ils de Trun numnan «quel de Broil» cun pauc respect il numer 1 de bastuns el giug de troccas. Sche nus mein giu la val, sche vein nus «quels de Trun culla cuscha», ils de Tavanasa che maglian rascha, ils de Danis che maglian ris, quels de Ru-eun cun peis-tgaun, quels de Siat cun peis-plats, quels de Glion che cuschinan cagliom, ils de Sevgein che maglian fein, quels de Falera cun gronda canera (pauc ella buorsa e stretg ella ruosna), quels de Lags cun combas quac, quels de Sagogn che fan il tgaumogn, e puspei quels de Glion che fan tudi bogn, quels de Vrin culla suppa alla fin, u quels de Vrin che dorman sin tgamin, e finalmein quels de Cuera che fan la fuera.

Nuot auter che «poesia populara» adattada al num dil vitg enqualga cun in coc verdad. Tgi sa sch' ils suandonts surnums han pli bia spert u era pli bia nauschadad: ils fauls ded Andiastr, ils garnedels de Ladir, ils izuns de Ruschein, ils buèders de Lags. Per quei ch' ils de Sagogn purtavan horems en lur processions, vegnevan els numnai (forsa da quels de priedi) «ils marians de Sagogn.» Tenor mendas corporalas (bia guoters) vein nus ils raghignetschs de Castrisch ed ils gutrus de Lumbrein.

«Ils de sis ed aunc in» ein matei ils de Siat e cura ch' ins sur-vegn in cafe cun bia aua, lu ston ins beiber in de Tavanasa (aua della buna fontauna de Tavanasa). Da Schnaus din ins: Enta Schnaus ch' igl giavel ei mai staus, era bein staus, mo fuva ru-claus, ed ils vischins de Falera contan: «O Falera buntadeivla della pera, e della meila, dil vinars e dil butritg, o Falera, bien amitg.» Ils «dartutgels» han d' engraziar quei surnum al num de Dardin. Bials ei il motiv dil surnum de quels de Sursaissa: lur luvrusadad senza paus e ruaus, meins bials ei il surnum sez: la biestga de Sursaissa. En Lumnezia vein nus ils loschs de

Degen, cun u senza raschun, ils ners de Lumbrein pervia dils cavels ners della glied. Dasperas dat ei per la Lumnezia enzacontas antifonas cumpegliont las vischnauncas cun certas qualitäts. Quellas antifonas ein de cantar ella melodia tradizionala dellas Viaspras. Ina de quellas senumna: Caul Peiden, teiss Cumbel, freid Murissen, losch Vella, plaun Degen, tschuf Vignogn, ils de Truastg beiban latg asch, ils de Silgin fan tinterliti! Mintgin sa cumpletar quella gliesta ord sia memoria personala e senza dubi sa il pievel inventar in di sin l' auter in niev num. Con spert dat ei ord igl uclaun Caprau sper Mustér in «ils de crepau» ed ils surnums de quels de Domat ein memia enconuschents che nus stuein menzionar els cheu.

Igl ei clar che la disa dils surnums serestrenscha buca sil-la Surselva. La Sutselva, il Surmir e l'Engiadina ein buca meins satirics ch' ils Sursilvans. Nus secuntentein cheu cun ina enumeraziun senza commentar. Nus vein cheu ils pulschagns ded Alvaschagn, ils arvaglers de Brinzouls, ils motta-surars(?) de Sur, ils muliners de Mulegns, ils tgamutschs de Rona, ils tgangs (tgauns) de Tinizong, ils giats de Savognin, ils muis (taur) de Cunter, ils tulangs (curnagls) de Riom, ils truclets de Parsons, ils lufs de Salouf, ils bucs de Mon, las tgoras (cauras) de Stier-va. Ed aunc duas «poesias»: E chigiu chels da **Surava**, er schi en gist dasper l'ava, er schi levan fitg bot marvegl, els veian betga neir igl sulagl.—Chels da Salouf on bler da far, cugl punt da la Gneida tgi vot mai star, Igl omens bevan vinars, er els, las femnas sa steiran or igls tgavels. — Ell'Engiadina dat ei per exempel ils asens da Sent, la bescha (nuorsas) ded Ardez, ils tschiainders da Tschlin, ils süblats de Ramosch, ils pors da Scuol, ils specularants de Guarda, ils stranglavachas da Lavin, ils morders da Susch, ils magliachognas da Zernez, ils indschi-gnaivels da Cumpatsch (Samnaun). Ella Val de Müstair vein nus ils banchiers de S. Maria.

Sco nus vein detg ei la gliesta per bia buca completa. Ils vegls savessen aunc dar a nus biars surnums e bein era enqual explicaziun ord las legendas localas. Ellas veglias canzuns, en legns e proverbis ed ensumma ella Chrestomazia de Decurtins anflans ins senza dubi enqual scazi zuppau. Per l'Engiadina han G. Barblan (Annalas 24) e Signur Arquint (Buresclas) scrutau in tec quei camp. La megliera fontauna pil scrutatur ded oz ei il Dicziunari Rumantsch Grischun, che dat mintgamai tier il

plaid della vischnaunca il surnum e sia explicaziun, p. ex. Ardez, DRG. p. 384.—

Ed ussa, ei igl intent de quei artechel d'animar ils Romontschs de dar vinavon surnums als auters, de tussegar las relaziuns amicablas d'ina vischnaunca a l'otra cun nauschs plaids de tuttas sorts e de violar la carezia proximala?

Tuttavia buc. Ei setracta buca de far giu il proxim vischin, na, ils surnums ein in product della fantasia populara, naschi enqualga ord in eveniment, ina anecdota. Els ston vegnir supportai cun humor e toleranza, els ein in spieghel dil sentir e patertgar dil pievel che tucca la noda. Els dian forse la verdad e quei ei adina zatgei bien, era sch'ella fuss buc emperneivla. Compliments visavi a l'auter vein nus avunda, carplinas denter vischins vein nus pli ch' avunda. Ils surnums stattan enamez denter la carplina ed il compliment superficial. Ils surnums linguistics gidan ad enconuscher meglier las finas ed interessantas differenzas dils dialects romontschs d'in vitg a l'auter. Ils auters surnums ein in rempar encunter la nivellaziun moderna, els dattan in tec savur alla veta publica ed allas relaziuns vicendeivlas, els stattan el survetsch dellas tradiziuns localas, els han il fried dil tschespet romontsch ed en quei senn lein nus salvar quei patrimoni cultural dil Grischun romontsch.